PRIVIRE ASUPRA LEXICULUI UNUI GRAI VELICORUS DIN R. P. R.*

DE

EMIL VRABIE

Institutul „Maxim Gorki", București

În țara noastră trăiesc însemnate colectivități de vorbitori care au limbă maternă o limbă slavă [1]). Dintre aceștia cîteva zeci de mii sînt purtători ai unor graiuri ruse [2]). Este vorba de *lipoveni* [3]).

Una dintre cele mai vechi colonii lipovenești de la noi este satul *Lipoveni*, înființat înainte de anul 1770 [4]) și situat la distanță de 1 kilometru (spre sud-vest) de satul romînesc Mitocul—Dragomirnei din raionul Suceava.

Actualmente rușii de la Lipoveni sînt bilingvi. Numai copiii de vîrstă preșcolară și cîteva femei în vîrstă nu pot vorbi romînește. Elevii, tineretul și adulții, mai cu seamă bărbații, cunosc limba romînă destul de bine și o folosesc în prezența persoanelor din alte localități (dacă nu e vorba tot de lipoveni). În mediul familial și în relațiile dintre localnici se folosește, ca regulă generală, limba rusă.

Prezentăm mai jos cîteva observații și unele concluzii la care am ajuns în urma cercetării graiului rusesc de la Lipoveni. Ne vom referi la *lexic* [5]).

§1. Ca parte integrantă a limbii naționale ruse, graiul de la Lipoveni

---

*) Text prescurtat.

1) Vezi *Recensămîntul populației din 21 februarie 1956. Rezultate generale*, București, 1959, p. 562.

2) *Ibid.*, p. 560. Au declarat ca limbă maternă rusa 45.029 de persoane, concentrate mai ales în regiunile Dobrogea, Galați, Suceava și Iași.

3) Despre istoricul lipovenilor vezi I. I. Nistor, *Cercetări asupra cultului lipovenesc din Romînia*. «Analele Acad. Romîne». Mem. sect. ist. Seria III, tom. XXIX, mem. 9, București, 1947 (cu indicații bibliografice în subsoluri). Întrucît interpretarea cauzelor emigrărilor din Rusia este în această lucrare a lui I. I. Nistor unilaterală, vezi și Очерки истории СССР XVIIв (Perioada feudalismului). Acad. de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, 1955, p. 312, 317 ș. u.; *XVIII* в., Moscova, 1957, p.202, 206. Cf. și Большая советская энциклопедия, ed. a 2-a, Moscova, 1955, articolul Раскол (Schisma).

4) Vezi Demetriu Danu, *Lipovenii din Bucovina*, «Candela», 1894, p. 315 ș.u.

5) O prezentare succintă a sisitemului fonetic și a structurii morfologice a acestui grai am dat în «*Romanoslavica*», IV, 1960, p. 107—130.

poate fi descris și comparat nu numai cu graiurile cele mai apropiate din punct de vedere structural și genetic, ci și cu limba rusă literară[6]).

Cu toate că de două secole se dezvoltă în condiții de izolare față de graiurile convergente și de limba literară, graiul de la Lipoveni își conservă în chip remarcabil fizionomia sa de grai velicorus nu numai în ceea ce privește sistemul fonetic și gramatical, ci și compartimentul cel mai mobil și mai penetrabil al limbii — vocabularul. De pildă, din 212 cuvinte începînd cu [s], pe care le-am fișat pînă la un moment dat din caietele de teren, un număr de 177, adică peste 83%, sînt atestate și în dicționarul explicativ al lui Vl. D a l[7]). Marea majoritate a acestor cuvinte se întîlnesc și în limba rusă literară contemporană. Iată începutul listei: с, сад, садиться, сáжа, сáло, сáмый, сáни, сарáй, сарафáн, сáхар, сберéчь, сбирáть, свáдьба, сварить, свербéть, свéрху, свет, светильня, свéтить, свéтло, свинья și așa mai departe.

Prin urmare, coloratura generală a vocabularului actual al graiului de la Lipoveni este rusească.

§2. Legătura lipovenilor din localitate cu limba rusă literară și cu purtătorii unor graiuri ruse de altă structură nu a fost, de-a lungul celor două secole, cu totul absentă. Împrejurări istorice variate (campanii militare[8]), călătorii ale lipovenilor în Rusia și ale unor ruși la Lipoveni[9]), noi emigranți[10]), introducerea studiului limbii ruse în școlile din R. P. R. ș.a.) au favorizat pătrunderea în vocabularul graiului de aici a unui număr de cuvinte, care fie că nu existaseră în momentul emigrării, de ex. самолёт „avion", fie că nu erau specifice graiului primar. În al doilea caz au apărut *dublete* în care ambii termeni sînt rusești: unul este tradițional și are o răspîndire și o frecvență mai mare (de ex. дýже „foarte"), iar altul este secundar, pasiv, cu o circulație mai restrînsă (óчень „foarte")

§3. În urma legăturilor cu purtătorii unor graiuri ucrainiene, legături care datează încă dinainte de înființarea satului Lipoveni, în vocabularul graiului de care ne ocupăm au intrat multe *ucrainisme*. Unele coexistă cu cuvintele rusești corespunzătoare (имéть — „a avea" și мать—„a avea", cf. ucr. мáти; пéрвый „primul" și пéрший „primul", cf. ucr. пéрший; мнóго — „mult" și богáто „mult", cf. ucr. багáто ș.a.). Este greu de întrevăzut care va fi soarta acestor dublete[11]). Actualmente în unele ca-

6) Fundamentarea teoretică a unui asemenea procedeu de descriere a unui dialect sau a unui grai local ar putea porni de la articolul lui В. В. Иванов, Некоторые вопросы формирования русского национального языка, vezi Culegerea de studii lingvistice în cinstea acad. V. V. Vinogradov, Moscova, 1958, p. 172.

7) Вл. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка, I — IV, Moscova, 1956 (Ediția I, 1863—1866).

8) Vezi, de ex., despre contactul rușilor din Lipoveni cu ostașii sovietici, în 1944, articolul Липовени din ziarul „Комсомольская правда", sfîrșitul lunii mai, 1944.

9) Informatorul Malîș Kindin, ca și alți localnici, a călătorit prin Rusia înainte de primul război mondial.

10) Vezi О раскольниках при императорах Николае I и Александре II, Berlin, 1882, p. 12. (Verordnungen gegen die Ketzer unter den Kaisern Nikolaus und Alexander II, Ed. II).

11) Problema dubletelor în condiții parțial asemănătoare o discută M á r t o n Gyula, *Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova, Omagiu Iordan*, p. 557 ș.u.

zuri precumpănesc (sub raportul frecvenței) ucrainismele. Astfel, pînă la un moment dat am notat în cursul anchetei doar 3 cazuri cu forme de la имéть pe cînd cu forme de la мать am notat, în același interval, 21 de cazuri. Alte ucrainisme din graiul rușilor de la Lipoveni au înlăturat cu totul cuvintele rusești corespunzătoare. Astfel, aici se spune трóшки,— „puțin", iar nu мáло; худóба — „vite", iar nu скот; шукáть — „a căuta", iar nu искáть ș.a. Localnicii nu au însă conștiința faptului că în graiul lor există ucrainisme. De altfel în localitate nu sînt persoane care să cunoască limba ucraineană.

§4. Direct sau prin intermediul graiurilor ucrainiene (acest lucru este greu de stabilit cu preciziune) în vocabularul rușilor de la Lipoveni au intrat unele cuvinte de origine *germană*. Iată cîteva: дах — „acoperiș", cf. ucr. дах[12]) < germ. *Dach* (Cuvîntul este folosit și în graiul romînilor din regiunea Suceava)[13]); папэ́ра — „hîrtie", cf. ucr. папíр — „hîrtie" și папíра — „hîrtie", „document" (G r i n c e n k o, *op. cit.* III, 95). De notat că la „portofel" se spune бумáжник, deci cu un derivat de la бумáга. Pentru „a trebui" se folosește verbul мýсити (Inform., 1 spune: мýсю рабдáт' — „trebuie să rabd"), cf. ucr. мýсить (G r i n c e n k o, *op. cit.* II, 456) < germ. *müssen*. Alte cuvinte din limba germană: фрай — „liber" < germ. *frei*; цурúк — „înapoi!" (îndemn pentru cai) < germ. *zurück*. În caz că nu e vorba de cai, ci de oameni se folosește cuvîntul rusesc назáд. Prin urmare цурúк are valoare terminologică. Împrumutul se va fi făcut prin intermediul romînilor și ucrainenilor care înainte de 1918 prestau serviciul militar în armata austriacă. (Lipovenii, printr-un decret imperial, erau scutiți de serviciul militar).

§5. De origine *polonă* sînt doar cîteva cuvinte: пан — „pan", cunoscut și în limba rusă literară, лýшка, — „pat de campanie", „pat de fier", cf. pol. *łóżko*[14]), рынка „tigaie", cf. pol. ***rynka*** ș.a.

§6. Din punct de vedere numeric, sub raportul ritmului de adaptare și în ceea ce privește perspectivele de incetățenire, elementele lexicale pătrunse și care pătrund în graiul rușilor de la Lipoveni necontenit, din *limba romînă*, ocupă (față de ucrainisme, germanisme, polonisme) primul loc[15]). De multe ori ele rivalizează cu cuvinte rusești tradiționale în grai: пóчки „rinichi" și рянúки < rom. *rinichi*; молотúть „a treiera" și трейерáть < rom. *a treiera*; запóр „constipație" și конституáция < rom. *constipație* ș.a.

Împrumuturile lexicale din limba romînă se fac, nu așa cum s-ar părea, la întîmplare, printr-o simplă încadrare a cuvintelor romînești în sistemul

12) Vezi В. Д. Г р и н ч е н к о, Словарь украïнськоï мови, I — IV, Kiev, 1907, 1, 359. În dicționarul lui Vl. D a l, *op. cit.* I, p. 416 acest cuvînt nu figurează.

13) Vezi *Atlasul lingvistic romîn*. ALR, II p. II, punctul 365, satul Ciocănești, rn. Vatra-Dornei, întrebarea nr. 3773.

14) М. Ф. Р о з в а д о в с к а я, Польско-русский словарь Ed. V, Moscova, 1958, p. 254. La D a l., *op. cit.*, II, 275 și la Г р и н ч е н к о *op. cit.* II, 380 nu figurează un asemenea cuvînt.

15) Vezi articolul nostru *Influența limbii romîne asupra graiurilor rusești (lipovenești) din R.P.R.*, în S.C.L., IV/1960.

morfologic al graiului rus. Cercetarea atentă a sensului cuvintelor pătrunse din limba romînă arată că adaptarea prin împrumuturi la nevoile tot mai mari ale actului comunicării se face după anumite criterii: neologismul трейерáть de pildă, înseamnă altceva decît cuvîntul tradițional, rusesc, молотúть, căci presupune în mod obligatoriu batoza de treierat, pe cînd acțiunea exprimată de молотúть se poate efectua și cu unealta agricolă numită цéп (rom. *îmblăciu*; пóчки, cuvînt tradițional, rusesc, s-a specializat pentru a denumi rinichii de animale și păsări, iar ряни́ки pentru a denumi rinichii la om; констипáция a devenit față de запóр cuvînt rusesc, tradițional, un eufemism. Nu se poate, prin urmare, vorbi de o simplă invadare a vocabularului rusesc al graiului de cuvintele romînești pe care lipovenii, ca bilingvi, le cunosc. Împrumuturile din limba romînă au, în majoritatea cazurilor, un rol pozitiv, de precizare și nuanțare a vorbirii.

Studierea graiurilor lipovenești din țara noastră poate aduce contribuții nu numai la istoria limbii naționale ruse, ci și la teoria generală a limbii, în special la teoria bilingvismului.

ЗАМЕЧАНИЯ О ЛЕКСИЧЕСКОМ СОСТАВЕ РУССКОГО ГОВОРА НА ТЕРРИТОРИИ Р Н Р

Краткое содержание

Несмотря на двухсотлетнее иноязычное окружение, лексический состав русского говора деревни *Липовéни* Сучавского района Р Н Р хорошо сохраняет свой великорусский облик. Автор показывает, что из 212 записанных до определенного момента слов, начинающихся со звука (*с*-), 177 (т, е. свыше 83 %) зарегистрированы и в толковом словаре Вл. Даля.

В результате контакта с украинцами русские, проживающие в Липовени (а также их предшественники), заимствовали некоторые украинизмы, которые либо совсем устранили традиционные русские слова, либо сосуществуют с ними. Например, автор записал в 3 случаях формы от глагола *иметь* и в 21-м случае формы от *мать*, ср. укр. *мати* „иметь". Хотя русские, проживающие в Липовени, знают слова *мало*, *искать*, они употребляют *трошки*, *шукать*.

Из немецкого языка, непосредственно или через украинцев и румын, проникли слова *дах* „крыша", *папера* „бумага", *мусить* (ср. нем. *müssen* > укр. *мусити*) и некоторые другие.

Польского происхождения слова *пан*, *лушка* (пол. *łóżko* „койка", „железная кровать"), *рынка* „сковорода".

В количественном отношении на первом месте стоят *заимствования из румынского языка*. Они обогащают лексику изолированного русского говора села Липовени, способствуют расширению ее выразительных возможностей. Автор иллюстрирует это несколькими примерами.

SUR LE LEXIQUE D'UN PARLER RUSSE DE LA R. P. ROUMAINE

Résumé

Le parler russe du village de Lipovéni, district de Soutschava (Suceava) de la R. P. R. s'est territorialement séparé de la masse des parlers russes il y a 200 ans environ. Toutefois ce parler conserve bien la physionomie russe (vélikorusse) de son lexique. L'auteur montre que sur 212 mots commençant par *s* qu'il a notés jusqu' à un moment donné, 177 (c'est-à-dire plus de 83%) figurent aussi dans le dictionnaire explicatif de la langue russe de Vl. Dal'.

Le contact des russes de Lipovéni (et de leurs prédécesseurs) avec les Ukrainiens eut comme résultat la pénétration de quelques mots ukrainiens. Les ukrainismes ont éliminé totalement les mots russes traditionnels ou coexistent avec eux. Par exemple, l'auteur a noté 3 fois des formes du verbe иметь „avoir" et 21 fois des formes du verbe мать „avoir", cf. ukr. мати „avoir". Quoique les russes de Lipovéni connaissent les mots russes мало „peu", искать „chercher", ils emploient les ukrainismes трошки, шукать.

De l'allemand, directement ou par l'intermédiaire des Ukrainiens et des Roumains, ont pénétré des mots comme дах „toit", папера „papier" мусить „devoir".

D'origine polonaise sont les mots пан „seigneur", лушка „lit de camp", рынка „creuset".

Sous le rapport quantitatif les emprunts au roumain occupent la première place. Ils enrichissent continuellement le lexique du parler russe isolé de Lipovéni et contribuent à l'elargissement de ses possibilités d'expression. L'auteur cite quelques exemples qui illustrent ce processus.